

kir Karlığa Mevzûlarına Göre Âyet-i Kerîmeler ve Mealleri (İstanbul 1980, 1988) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. **2.** *Teysîrû'l-menfa'a bi-kitâbey Miftâhi künûzi's-sünne ve'l-Mu'cemi'l-müfehres li-el-fâzi'l-hadîsi'n-nebevî* (Kahire 1353-1354, 1409/1988; Beyrut 1404). **3.** *Câmi'u'l-me-sânîd*. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'inde yer alan hadislerin 196 sahâbenin ismine göre müsned tarzında tertip edildiği ve her müsnedin kendi arasında konularına göre sıralandığı eser 1942'de tamamlanmış, ancak çok sonra yayımlanmıştır (I-VI, Kahire 1412/1991). **4.** *el-Lü'lü'ü ve'l-mercân fime'ttefeka 'aleyhi's-şeyhân* (I-III, Kahire 1368, 1401; Riyad-Beyrut 1400/1980, 1414/1994, 1416/1995). Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'lerinde bulunduğu halde Muhammed Habîbullah eş-Şinkî'nin *Zâdü'l-müslim fime'ttefeka 'aleyhi'l-Buhârî ve Müslim* (1348/1967) adlı eserinde yer almayan 500 hadisin ilâvesiyle oluşturulan bu eserde 1906 hadise yer verilmiştir. Âişe Abdurrahman, kitap için *Fehârisü'l-Lü'lü'ü ve'l-mercân fime'ttefeka 'aleyhi's-şeyhân* adıyla bir indeks hazırlamış (Riyad 1408/1988), İsmail Kaya ve İsmail Hakkı Uca eseri *İmam Buhârî ve Müslim'in İttifak Ettikleri Hadisler* adıyla Türkçe'ye çevirmişlerdir (I-III, Konya 1979). **5.** *Mu'cemü'ğarîbi'l-Kur'an* (Kahire 1950, 1960; İstanbul 1985). Eserde, Kur'an-ı Kerim'de geçen anlaşılması zor kelimelerle ilgili olarak Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'inde tesbit edilen mânalara yer verilmiş olup müellif, İbn Abbas'ın, Hâricî reislerinden Nâfi' b. Ezrak'ın Kur'an'da mevcut, anlaşılması güç 200 kadar kelime hakkındaki sorularına verdiği cevapları ihtiva eden *Mesâ'ilü Nâfi' b. el-Ezrak*'ı alfabetik sıraya koyarak *Mu'cemü'ğarîbi'l-Kur'an*'ı ile birlikte yayımlamıştır (Kahire 1950, s. 234-292). **6.** *Qurretü'l-ayneyn fi etrâfi's-Şahîhayn* (I-III, Kahire, ts.; Beyrut 1993). Müellifin ayrıca *Câmi'u's-Şahîhayn* adlı bir çalışması ile *el-Müslimât el-mü'minât mâ lehünne ve mâ 'aleyhinne* adlı bir telif eserinin bulunduğu kaydedilmektedir.

B) Tahkik, Tahrîc ve İndeks Çalışmaları. *Şahîhu'l-Buhârî* (Riyad 1400); *Şahîhu Müslim* (I-V [son cildi fihrist], Kahire 1355-1356, 1374-1376/1955-1956; Riyad 1400); *Muvaţta'ü'l-İmâm Mâlik* (I-II, Kahire 1359/1940, 1370/1951); Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'inin III. cildinin tahkiki (Kahire 1356/1937); *Sünenü İbn Mâce* (I-II, Kahire 1372/1952, 1375/1955, 1390; İstanbul 1400/1980; Beyrut 1400,

1407/1987); Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred*'indeki hadislerin tahrîci (Kahire 1375/1955, 1378/1958; Beyrut 1409); İbn Mâlik et-Tâî, *Şevâhidü't-tavzîh ve't-taşhîh li-müşkilâti'l-Câmi'i's-şahîh* (Kahire 1957, 1367; Beyrut 1400/1980); *Fihrisü Muvatta'i'l-İmâm Mâlik; Fehârisü Süneni İbn Mâce* (Beyrut 1407/1987).

Muhammed Fuâd, Arent J. Wensinck'in *A Handbook of Early Muhammadan Tradition* adlı konularına göre hadis indeksini *Miftâhu künûzi's-sünne* (Kahire 1353; Lahor 1403/1983; Beyrut 1405), Jules la Beume'un *Le Qoran Analyze* ismini taşıyan konularına göre Kur'an indeksini *Taîsilü âyâtü'l-Kur'âni'l-hakîm* (Kahire 1342, 1375/1955) adıyla tercüme etmiştir. Ayrıca Cemâleddin el-Kâsimî'nin *Mehâsinü't-te'vil'inin* neşrini gerçekleştirmiş (Kahire 1376-1380/1957-1960; Beyrut 1398/1978), *el-Mu'cemü'l-müfehres li-el-fâzi'l-hadîsi'n-nebevî* ismiyle şarkiyatçılar tarafından hazırlanan dokuz hadis kitabının indeksine dair çalışmanın yayımlanmasına (I-VII, Leiden 1936-1969) önemli katkı sağlamış, Muhibbüddin el-Hatîb ve Kusay Muhibbüddin el-Hatîb ile birlikte İbn Hacer'in *Fethü'l-bârî*'sinin kitap ve bablarını numaralayıp neşretmiştir (I-XIII, Kahire 1380/1960, 1407/1986; Beyrut 1390/1970).

BİBLİYOGRAFYA :

Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 589; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 723; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 333; Muhyiddin et-Tu'mî, *en-Nürü'l-ebher fi tabakâti şüyûhi'l-Câmi'i'l-Ezher*, Beyrut 1412/1992, s. 122-123; Afâf M. Fuâd Abdülbâki, "el-Âlimü'l-İslâmî ve'l-muḥaddîşü'l-Miṣrî el-üstâz Muhammed Fu'âd 'Abdülbâki", *el-Muḥaddîşün fi Miṣr ve'l-Ezher ve deurühüm fi ihyâ'i's-sünneti'n-nebeviyyeti's-şerife* (nşr. Hüseyin Abdülmecid Hâşim - Ahmed Ömer Hâşim), [baskı yeri ve tarihi yok] (Mektebetü Garîb), s. 352-357; İsmail L. Çakan - Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, I, 79.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MUHAMMED b. FUDAYL

(محمد بن فضيل)

Ebü Abdirrahmân Muhammed b. Fudayl
b. Gazvân ed-Dabbî
(ö. 195/811)

Hadis hâfızı.

Küfelidir. Dedesi Rum asıllı olup Dabbe kabilesinden bir şahsın kölesiydi. Efen-disiyle birlikte Kâdisiye Savaşı'na katıldı ve ardından âzat edildi. Muhammed

b. Fudayl babasından ve İsmâil b. Ebû Hâlid, Beyân b. Bişr, Süleyman b. Mih-rân el-A'meş, Ebû Hayyân et-Teymî, Âsım el-Ahvel, Ebû İshak eş-Şeybânî, Hi-şâm b. Urve, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi âlimlerden hadis rivayet etti. Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'tan kıraat okudu. Kendisinden Süfyân es-Sevrî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Hayseme Züh-eyr b. Harb, Abdullah b. Âmir b. Zürâ-re ve diğerleri rivayette bulundu. Riva-yetleri *Şahîhayn* dışındaki *Kütüb-i Sit-te*'de yer alan Muhammed b. Fudayl 195 (811) yılında Küfe'de vefat etmiş olup bu tarih 194 ve 197 (813) olarak da zikredilmiştir.

Yahyâ b. Maîn onu sika, Ebû Zür'a sadük olarak nitelendirmiş, Nesâî hakkin-da "leyse bihi be'sün" ifadesini kullanmış-tır. Ahmed b. Hanbel'in "hasenü'l-hadis" diye andığı Muhammed b. Fudayl'in Şif olduğu ileri sürülmüş, Ebû Dâvûd onun bu konuda aşırı bir çizgide bulunduğunu söylemiştir. İbn Sa'd, bazı âlimlerin Mu-hammed b. Fudayl'in rivayetlerini bu yüzden almadıklarını zikretmiştir. Ancak hakkındaki aşırı Şiilik iddiasına katılma-yan Zehebî, onun Şia'ya meylini kabul et-mekle birlikte bu konudaki sertliğinin Hz. Ali'ye savaş açanlara karşı ortaya konmuş bir tavır olarak görülmesi gerektiğini be-lirtmiştir (*A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 173-174). Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî ve İshak b. Râhûye gibi hadis otoritelerinin ondan hadis almaları ve kendisini ta'dil lafızlarıyla değerlendirmeleri de bunu te-yit etmektedir.

Muhammed b. Fudayl'in günümüze ulaştığı bilinen tek eseri *Kitâbü'd-Du'â*' adını taşımaktadır (Dârü'l-kütübîz-Zâhi-riyye, Mecmû', nr. 34, vr. 47^a-67^b). Bunun dı-şında kaynaklarda *Kitâbü't-Tefsîr*, *Kitâ-bü's-Şalât*, *Kitâbü'z-Zühd*, *Kitâbü'l-Menâsik*, *Kitâbü't-Tahâre*, *Kitâbü's-Şiyâm*, *Kitâbü'z-Zekât* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 207-208; İbn Ku-teybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 510, 624; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 57-58; İbn Hib-bân, *Meşâhirü 'ulemâ'l-emşâr*, Kahire 1959, s. 172; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 282; Mizî, *Teḫzîbü'l-Kemâl*, XXV, 293-298; İbn Abdülhâdî, *Ulemâ'ü'l-hadîs*, I, 453-454; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 315; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 173-175; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 9-10; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 322; İbn Ha-cer, *Teḫzîbü't-Teḫzib*, IX, 405-406; Sezgin, *GAS*, I, 96.

YAVUZ ÜNAL